

ПОСТКОЛОНІАЛЬНИЙ ДИСКУРС РОМАНУ ВОЛОДИМИРА ДАНИЛЕНКА «КЛІТКА ДЛЯ ВИВІЛЬГИ»

Лаврусенко М.І.

Центральноукраїнський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка

Стаття аналізує постколоніальні концепти роману Володимира Даниленка «Клітка для вивільги». У ній досліджено особливості змалювання трагічної долі співачки Аліни Іванюк у радянському суспільстві. Розвідка коментує також специфіку зображення життя мистецької еліти Житомира 60-х років ХХ століття. Наголошено, що автор розвінчує колоніальну політику радянської влади, утверджує думку про свободу як головну цінність людського існування. Розвідка вказує на перспективність вивчення творів В. Даниленка в контексті постколоніального аналізу.

Ключові слова: Володимир Даниленко, роман, постколоніалізм, «житомирська прозова школа», письменники-вісімдесятники.

Постановка проблеми. Українська художня література, написана за часів незалежності держави, демонструє вільний погляд авторів на події та процеси нашого сьогодення й минулого. Вона вимагає до себе нових критеріїв оцінки, нових підходів до інтерпретації. Серед таких – постколоніальний аналіз/ підхід/ інтерпретація. Історія цього підходу доволі нова і стосується він, у першу чергу, тих культур, котрі мали колоніальне минуле і література яких написана мовами колонізаторів. М. Павлишин зауважує, що таке трактування постколоніалізму залишало поза увагою світової літературознавчої науки художню літературу народів Російської імперії (СРСР), Японії, Китаю [5].

Історія ж України і її літератури, зокрема, дає право стверджувати про наш довговіковий колоніальний статус. Тому літературні твори, написані за доби незалежності, – це вже абсолютно інші твори, вони демонструють несприйняття і заперечення тих цінностей, які плекала колоніальна епоха. М. Павлишин визначає два види колоніалізму – антиколоніалізм і постколоніалізм. Антиколоніалізм дослідник коментує як простий опір колоніальним ідеалам, що виявляється у намаганнях «на місце імперських («фальшивих») мітів поставити («правдиві») міти національного визволення... Постколоніальним можна вважати протистояння на рівні не простого заперечення колоніалізму й схвалення протилежного (як звичайно, нації), а на рівні усвідомлення. Постколоніальному ставленню притаманне використання досвіду як колоніального, так і антиколоніального, і розуміння відносності цих двох історичних структур. Постколоніальна свідомість зовсім не позбавлена політичної заангажованості, але їй притаманна схильність до плюралізму, толерантності, компромісу й іронії» [5].

Майстерність сучасного митця, який осмислює недавнє чи давноминуле своєї землі, виявляється у його вмінні мислити постколоніально, тобто демонструвати й опір колишній системі, й усвідомлювати суть її псевдокультурних вартостей.

До митців, чиї твори є зразками постколоніального мислення, варто, на наш погляд, віднести Володимира Даниленка. Книга письменника «Грози над Туровцем: родинні хроніки», яку складають повість «Сповідь джури Самойлови-

ча», роман «Клітка для вивільги», вісім оповідань, акцентує на свободі як найбільшій цінності людського життя, яку притлумлювали в українців довгі століття залежності від Російської імперії, а потім Радянського Союзу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Послугуючись постколоніальним підходом, у пропонованій статті ми аналізуватимемо роман В. Даниленка «Клітка для вивільги». Творчість митця, як і твір, обраний нами для оцінки, не залишений поза увагою літературознавчої науки. Жанрово-стильові особливості твору окреслені в розвідках М. Гончарук [1], С. Єременко [3], В. Лиса [4], Ю. Сороки [6], Є. Стасіневича [7], В. Цвіліховського [8], О. Юрчук [9] та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У сучасних наукових студіях, присвячених роману В. Даниленка «Клітка для вивільги», вказано на осуд автором радянської системи, котра перешкоджала вільній реалізації творчої людини, проте цілісний коментар особливостей постколоніального мислення автора у цьому творі наразі відсутній. Цей аспект проблеми й стане предметом нашої розмови у пропонованій роботі.

Мета статті. Головною метою нашої статті є окреслити постколоніальні акценти, на які робить наголос автор у своєму творі.

Виклад основного матеріалу. У центрі роману – розповідь дорослого сина Владика про понівечену радянською системою долю його талановитої матері Аліни Іванюк, що мала надзвичайний голос, батька – інженера-авіатора, якого за зв'язок дружини із дисидентами звільнили з роботи, творчої еліти Житомира 80-х років ХХ століття, життя яких було під постійним контролем спецслужб, а також про себе, про те, як оточення сформувало в ньому прагнення бути вільним.

Зауважимо, що події твору відбуваються переважно 1978 року, є ретроспекції в дитинство головної героїні Аліни Іванюк, у табірне життя Бориса Тена, фінальну крапку в романі оповідач ставить 2013 року, коли помирає його мати.

Концепт неволі як чинника руйнації людського життя автором розглядається на кожному часовому зрізі твору, в такий спосіб підкреслюючи агресивну політику радянської держави проти людини, котра має власну думку.

Протест колоніальній системі оприявлюється, насамперед, через долю перекладача Бориса Тена – Миколи Хомичевського. Герой ділиться зі своїми друзями із Туровця співачкою Аліною Іванюк і її сином Владиком спогадами про перебування в радянських концтаборах у 30-і роки ХХ століття. Але він не скаржиться на свою долю. У його оповідях – захоплення поведінкою тих людей, що в умовах несвободи не втратили власної гідності. Приклад духовного стоїцизму українця прокоментований героєм у вчинку професора-психолога Комарницького, який пішов із життя, стрибнувши за борт корабля, що віз його до місця ув'язнення. Микола Хомичевський говорить про безглуздість завдань, які дав цьому вченому генеральний комісар держбезпеки Генріх Ягода, – виробити рекомендації щодо стимуляції роботи політичних арештантів. Виконавши це прохання, Комарницький потрапляє в ще більш абсурдну ситуацію – убивши кохану, посадовець просить у нього фахової допомоги. Знання про злочин стає причиною арешту вченого. Врешті, перебуваючи під вартою, професор усвідомлює правоту власних слів: «Для ефективної роботи потрібна мотивація, стимули, любов до професії... Злякані, втомлені, принижені люди будуть працювати у чверть сили, а вільна людина, яка має перед собою мету, буде думати про роботу день і ніч» [2, с. 138-139].

Борис Тен наголошує на тому, що система винищувала не просто інакомислячих, а до того ще й талановитих людей. У приклад він ставить не себе, а простого хлопця Петруся Ходжія, котрий вмів гарно писати листи. Його талантом скористався начальник колимського табору Ларіон Пуговкін, щоб звабити Ганну Томей. Однак, коли дівчина приїхала у колимський табір і зустріла Петруся, вона зрозуміла, що він був автором листів. Це усвідомлення стало причиною смерті закоханих.

Обидві історії, які переповідає своїм друзям Микола Хомичевський, спрямовані на те, аби переконати, наголосити, що найбільший удар тоталітарна система спрямовує на суспільну еліту.

Ця теза прослідковується і в змалюванні мистецького середовища Житомира. Творча інтелігенція міста перебуває під постійним прицілом спецслужб. Це перекладач Борис Тен, журналіст Геньо Бакалець, учителька вокалу Аделіна Цибульська та ін., котрі приходять на мистецькі зібрання до Євгена Концевича. Через розповіді підлітка Владика автор повідомляє читачеві про стандартні схеми дії влади, аби зібрати інформацію про людей, які живуть не за радянськими стандартами, які вмюють мислити, цінують свободу і не лукавлять задля вигоди. Письменник говорить і про крайні заходи, до яких вдавалися представники влади, – вбивства (Геньо Бакалець, який передав інформацію за кордон про знищення грамоти переможниці співочого конкурсу Аліни Іванюк офіцером міліції, був підступно вбитий, хоча офіційно його смерть коментувалася як самогубство).

В. Даниленко не ідеалізує людей мистецтва. І серед них були прислужники системи. Такими у творі постають Оксен Вохаба, який приніс пристрій для прослуховування розмов у будинок Концевича, Наталя Зух, котра повідомила органи влади про те, що її конкурентка і переможниця співочого конкурсу Аліна Іванюк читає дис-

идентську літературу. Оцінюючи поведінку цих героїв, письменник засуджує її, але водночас і виявляє своє розуміння їхніх вчинків як вчинків слабких, не впевнених у своєму таланті людей. У цьому зв'язку можна говорити про постколоніальне мислення автора.

Проблема свободи творчої особистості в романі В. Даниленка «Клітка для вивільги» пов'язана також з головною героїнею твору, матір'ю оповідача – Аліною Іванюк, яка мала феноменальний голос. Історії нищення таланту, проаналізовані вище, виписані в романі стисло, вони є штрихами-доповненнями до розлогої розмови про приченість долі жінки, наділеної Богом надзвичайними вокальними даними. В. Лис зауважує: «Історія Аліни – відродження по-новому її таланту, утвердження себе, неминучість загибелі справжнього дару в тих умовах й знову ж таки вибір людського серед бездушності механічного життя, підпорядкованого ідеологічним нормам, – то історія людини і часу, невіддільного від поруху істинно живого» [4, с. 6].

Незвичайний талант дівчинки Аліни, що дуже рано втратила матір, не сприймало оточення. Люди дивувалися її таланту повторювати звуки природи, «розмовляти» з птахами і комахами: «Коли матері виповнилося п'ять років, за нею стали помічати всякі дивацтва. Вона не гралася з дітьми, а йшла до річки, залазила у верболози і годинами слухала, як співають птахи, а потім їх передражнявала. І досягла в цьому такої вправності, що коли співала різними голосами, птахи замовкали і сприймали її за пташку» [2, с. 95]. Баба Марина твердила, що «Господь дав їй цей голос для того, щоб вона просто співала, як жайворонки чи в'їтер» [2, с. 99].

Життєву драму пережила дівчина під час навчання в училищі культури, коли зголосилася співати в місцевому ресторані «Тетерів». Аліну звинуватили в антидержавній діяльності і готові були відрахувати з числа студентів через те, що вона виконувала пісні іноземних виконавців і одержала візитівку від директора Віденської опери. Під час допиту директора училища і представника спецслужб дівчина вела себе достойно. Вона відстоювала своє право займатися улюбленою справою: «Я робила те, що в мене найкраще виходить. Я ні в кого не крада і не зробила нічого такого, за що мені можна червоніти» [2, с. 121]. З того моменту про співочий дар дівчини знало село Туровець, де вона працювала бібліотекарем, і Скоморохи, де у військовій частині працював її чоловік Григорій.

Знайомство у Житомирі Аліни Іванюк і її сина Владика з Борисом Теном відкрило можливість талановитій жінці зреалізуватися. Новий несподіваний друг знайомить співачку-аматорку з учителем вокалу Аделіною Цибульською, яка приводить свою вихованку до перемоги у всукраїнському співочому конкурсі. Однак паралельно з навчанням співу Микола Хомичевський долучає героїню до читання заборонених творів, приводить на зібрання творчої інтелігенції міста, що відбуваються в домі Євгена Концевича. Врешті нове оточення стає причиною виклику Аліни на допит до спецслужб, звільнення її та чоловіка з роботи і втрати можливості зробити вокальну кар'єру. Жінка втратила майбутнє, однак вона не

втратила гідності й поваги. Коментуючи розмову Аліни з капітаном міліції під час допиту, автор підкреслює таку рису, як стійкість насправді обдарованої людини. На розірваний диплом про перемогу в конкурсі співаків героїня зреагувала достойно: «Вона співала навпроти стола, а почорнілий від люти капітан натиснув на кнопку... Вхопивши за руку, прапорщик вів її довгими коридорами служби безпеки, а вона співала, голосно сміялась, і відлуння її сміху полохало застоюну казенну тишу» [2, с. 229-230].

Та, що, за висловом баби Марини, мала «луждену горлянку», вміла переспівати вивільгу, потрапила в клітку радянської системи. Така логічна розв'язка чекала на людину, котра опиралася тоталітарним нормам, в Радянському Союзі. У розповідях Владика про майбутнє своєї матері і батька автор не порушує історичної закономірності розвитку подій в імперській країні. Найближче оточення відвернулося від Іванюків. А єдиним другом залишився льотчик Максим Корсаков, котрий був закоханий у співачку.

Наголосимо, що для письменника у всіх його творах, і в романі «Клітка для вивільги», зокрема, важливою є розмова про внутрішньо-психологічні переживання персонажів. На думку Яблонської, це властиве для художнього тексту митців житомирської прозової школи і покоління вісімдесятників загалом [10, с. 54]. Зауважимо, що історія стосунків Аліни й Максима у творі виписана В. Даниленком романтично і парадоксально. Через оповіді Владика читачеві відкривається розуміння того, що жінка була щасливою з Григорієм Іванюком, адже двічі стала матір'ю – мала сина й доньку. Але Аліна в особі чоловіка не мала поціновувача її таланту. Він жив своїми інженерними винаходами. Душа героїні потянулася до льотчика Корсакова, бо він не просто любив її як жінку, він підтримував її мистецькі поривання. Кохання до шлюбної жінки, творчої, неординарної натури, коштувало чоловікові кар'єри і батьківщини. Героїв розділили тисячі кілометрів (Корсаков емігрує з Радянського Союзу до Австрії, а потім – до США), але й на цій відстані вони відчували одне одного й зуміли зберегти взаємну прихильність до останнього подиху. Автор утверджує думку, що справжній почуття, як і істинний талант, не зможе вихолостити жодна суспільна умовність. Непересічні особистості вмють жити, творити, кохати, відчувати себе вільними навіть в умовах несвободи. Про особливий духовний зв'язок цих людей буде розмірковувати оповідач уже в дорослому віці. Він із розумінням, без образ на матір, коментуватиме їхню любов. В епілозі уже дорослий Владик

пояснить для себе раптову смерть найдорожчої людини – вона втратить сенс життя, коли відчуже, що далеко (він загине в авіакатастрофі, про що після похорону Аліни прочитає в новинах її син).

Історії життя людей, котрі понад усе цінували свободу, виписані в романі В. Даниленка «Клітка для вивільги», мають драматичні, а то й трагічні розв'язки. Однак доля одного героя – оповідача Владика – має позитивну перспективу. Г. Штонь твердить: «В романі «Клітка для вивільги» з книжки «Грози над Туровцем» мені імпонує позиція оповідача, яку займає підліток Владик. Він намагається триматися нейтрально до подій, що відбуваються навколо нього, і саме ця відстороненість і безпосередність надає його розповіді ефекту реалістичності» [1]. Виростаючи в оточенні творчих людей, для яких власна воля і незалежність нації була сенсом існування, хлопчик не перейняв колоніального мислення, яке виховувалося в радянській державі. В «Епілозі» роману дорослий оповідач розмірковує: «Життя моїх батьків було зіпсоване владою. Вони обоє були талановитими, але не скористалися своїм талантом. Їх перемолов радянський мотлох. Батьки мріяли про інше життя, але так і залишились у своєму житті й часі, в якому змагались не тільки літаки, ракети, гелікоптери і танки, а й музика, література, живопис, кіно. І в цьому герці програв Радянський Союз, що мав літаки, швидші за літаки НАТО, але зазнав краху, бо система, яка не цінувала таких, як мати, батько, Максим Корсаков, і Борис Тен, була приречена на поразку» [2, с. 271]. Герой твердить, що з пам'яті людини має бути стертим те, що отрує життя, а, отже, і те минуле, що нищило свободу людини на нашій землі. Ці філософські сентенції представлені у внутрішньому мовленні оповідача. Вони є доказом його постколоніального мислення.

За слова М. Гончарук, під час обговорення книги В. Даниленка «Грози над Туровцем» дослідники наголосили на тому, що сильний, рішучий, розумний, благородний герой сьгодні потрібні українському суспільству. «І саме такий тип героя постає з книжки Володимира Даниленка «Грози над Туровцем», суголосної пробудженій від колоніального сну Україні» [1]. З цим висновком варто погодитися.

Висновки і пропозиції. Для творів, що складають книгу В. Даниленка «Грози над Туровцем», властива інтертекстуальність. Актуалізовані нами постколоніальні контексти роману «Клітка для вивільги» простежуються і в повісті «Сповідь джури Самойловича», і в оповіданнях «туровецького» циклу, що свідчить про перспективність аналізу творів автора в заявленому ключі.

Список літератури:

1. Гончарук М. Новий герой, що з'явився на руїнах імперії [Електронний ресурс] / Марина Гончарук. – Режим доступу до публікації: <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2015/01/01/132757.html>
2. Даниленко В. Грози над Туровцем. Родинні хроніки (Першотвір) / Володимир Даниленко. – Л.: Піраміда, 2014. – 370 с.
3. Єременко С. Пам'ятати про поразки і виховувати переможців. Історія українських родів у книжці Володимира Даниленка «Грози над Туровцем» / Світлана Єременко / День. – 2014 – № 92.
4. Лис В. Драма і поезія туровецького розливу / Володимир Лис / Літературна Україна. – 2014. – 25 вересня (№ 36). – С. 6-7.
5. Павлишин М. Постколоніальна критика і теорія / Марко Павлишин. – Режим доступу до публікації: <https://vpered.wordpress.com/2009/10/08/pavlyshyn-postcolonial-criticism-and-theory/>

6. Сорока Ю. Про кінематографічність стилю Володимира Даниленка / Юрій Сорока / Літературна Україна. – 2014. – 5 червня (№ 23). – С. 3, 11.
7. Стасіневич Є. Буря в склянці води: грози не буде / Євген Стасіневич. – Режим доступу до публікації: http://zik.ua/news/2014/05/23/magichnyy_realizm_u_knyzi_volodymyra_danylenka_grozy_nad_turovtsem_prezentatsiya_u_lvovi_490613
8. Цвіліховський В. Володимир Даниленко: «Велика література – це джерело великих пристрастей»: інтерв'ю / Віктор Цвіліховський / Літературна Україна. – 2015. – 5 лютого (№ 6). – С. 4.
9. Юрчук О. Книжка «з годинником» / Олена Юрчук / Українська літературна газета. – 2014. – № 10(120).
10. Яблонська Н. М. Постмодерністський дискурс художньої прози Володимира Даниленка: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.01 – українська література / Н. М. Яблонська. – Тернопіль, 2017. – 194 с.

Лаврусенко М.И.

Центральноукраїнський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка

ПОСТКОЛОНИАЛЬНИЙ ДИСКУРС РОМАНА ВЛАДИМИРА ДАНИЛЕНКО «КЛЕТКА ДЛЯ ИВОЛГИ»

Аннотация

Статья анализирует постколониальные концепты романа Владимира Даниленко «Клетка для иволги». В ней исследованы особенности изображения трагической судьбы певицы Алины Иванюк в советском обществе. Разведка комментирует также специфику изображения жизни художественной элиты Житомира 60-х годов XX века. Отмечено, что автор развенчивает колониальную политику советской власти, утверждает мысль о свободе как главную ценность человеческого существования. Разведка указывает на перспективность изучения произведений В. Даниленко в контексте постколониального анализа.

Ключевые слова: Владимир Даниленко, роман, постколониализм, «житомирская прозаическая школа», писатели-восьмидесятники.

Lavrusenko M.I.

Central Ukrainian V. Vynnychenko State Pedagogical University

POST-COLONIAL DISCOURSE OF THE NOVEL VOLODYMYR DANYELENKO «THE CAGE FOR VIVIL'GA»

Summary

The article analyzes the post-colonial conceptions of the novel «The cage for vivil'ga» by Vladimir Danylenko. In it explores the tragic fate of singer Alina Ivanyuk in Soviet society. The article also specifies the specifics of the life style of the artistic elite of Zhytomyr in the 1960s. It is emphasized that the writer condemns the colonial politics of Soviet power, asserts the idea of freedom as the main value of human existence. The research points to the prospect of studying V. Danylenko's works in the context of post-colonial analysis.

Keywords: Volodymyr Danylenko, novel, post-colonialism, «Zhytomyr prosaic school», writers-eighties.